УДК 821.162.1
https://doi.org/10.17721/psk.2026.42.502-525

Ігор Набитович
ORCID 0000-0001-9453-158X

ЯН МАКСИМІЛІЯН ФРЕДРО, БРАТ АЛЄКСАНДРА: ТРАГІЗМ МИСТЦЯ І ЛЮДИНИ

Анотація. *Ян Максиміліян Фредро – старший брат Алєксандра Фредра – «батька польської комедії». Про творчість цього митця завжди згадується лише принагідно, а єдине видання його творів вийшло два століття тому – у 1837 році. У цій збірці «Трагедій» – три драматичні твори: «Дідона», «Гаральд» та «Ванда». Його драматургія є свідченням занурення його творчості в добу Просвітництва.*

Трагізм постаті Яна Максиміліана Фредра був насамперед у тому, що він, офіцер імператорської армії Наполеона Бонапарте, після Віденського конгресу подався на службу Російській імперії. Він не здобув мистецької слави – ні своїми неопублікованими віршами, ні кількома драмами, ні перекладами з французької літератури. Однак його мистецький смак, доброзичлива критика безсумнівно вплинула на розквіт таланту драматурга Алєксандра Фредра. Постать Парасковії Фредро, його дружини, позначилася на релігійному світовідчуванні її небоги, письменниці й малярки Софії Шептицької.

Ключові слова: *Ян Максиміліян Фредро, Просвітництво, трагедія, жанр, культурна доба.*

Інформація про автора: *Ігор Набитович, доктор філологічних наук, професор, професор Дрогобицького державного Університету імені Івана Франка.*

Електронна адреса: *nabihor@gmail.com*

Ihor Nabytovych

JAN MAXIMILIAN FREDRO, ALEXANDER'S BROTHER: THE TRAGICISM OF AN ARTIST AND A MAN

Abstract. *Jan Maximilian Fredro is the elder brother of Aleksander Fredro – the "father of Polish comedy". The work of this artist is always mentioned only occasionally,*

CC License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
© Набитович Ігор, 2026

and the only edition of his works was published two centuries ago – in 1837. This collection of "Tragedies" contains three dramatic works: "Dido", "Harald" and "Wanda". His dramaturgy is evidence of the immersion of his work in the Age of Enlightenment.He borrowed the "Dido" motif from Virgil's "Aeneid", which he even attempted to translate into Polish. The events of "Harald" take place in Sweden at the beginning of the 14th century. The work combines Swedish and Polish motifs. The conflict of the piece is built on family curses, secret vows, the bloody passions of blood feuds, love, and hatred.

The drama "Wanda" is dedicated to the legendary queen of the Lechites, the daughter of Krak. She is forced to choose between her vows to the gods and her love for Rüdiger, the leader of the Marcomanni, who, having arrived near Kraków, offers her marriage and peace. She remains faithful to her vow and defeats the enemy. Her life must be the offering of gratitude to the gods for the victory. Therefore, Queen Wanda drowns herself in the Vistula.

His work has not been studied not only for reasons of its artistic value, but, apparently, also because of the political perspective of his life. Therefore, it is worth considering his biography in the context of the creative work of his brother Alexander. For years, he remained a thoughtful reader and friendly critic of his younger brother's comedies, trying to follow the latest trends in the development of modern European literature, especially French.

The tragedy of the character of Jan Maximilian Fredro was primarily in the fact that he, an officer in the imperial army of Napoleon Bonaparte, after the Congress of Vienna, went to serve the Russian empire. He did not achieve artistic fame – neither with his unpublished poems, nor with several dramas, nor with translations from French literature. However, his artistic taste, friendly criticism undoubtedly influenced the flowering of the talent of the playwright Alexander Fredro. The figure of Paraskovia Fredro, his wife, influenced the religious worldview of her niece, writer and painter Sofia Sheptytska.

***Key words**: Jan Maximilian Fredro, Enlightenment, tragedy, genre, cultural era.*

***Information about author:** Ihor Nabytovych, Doctor of Philological Sciences, Professor. Professor of the Ivan Franko Drohobych State University.*

***E-mail:** nabihor@gmail.com*

Ihor Nabytovych

JAN MAXIMILIAN FREDRO, BRAT ALEKSANDRA: TRAGIZM ARTYSTY I CZŁOWIEKA

***Abstrakt.** Jan Maksymilian Fredro jest starszym bratem Aleksandra Fredry – "ojca polskiej komedii". O twórczości tego artysty wspomina się jedynie sporadycznie,*

a jedyne wydanie jego dzieł ukazało się dwa wieki temu – w 1837 roku. Ten zbiór "Tragedii" zawiera trzy utwory dramatyczne: "Dydonę", "Haralda" i "Wandę". Jego dramaturgia świadczy o osadzeniu jego twórczości w epoce Oświecenia.

Tragedia postaci Jana Maksymiliana Fredry polegała przede wszystkim na tym, że jako oficer armii cesarskiej Napoleona Bonaparte, po Kongresie Wiedeńskim udał się na służbę do Imperium Rosyjskiego. Nie osiągnął i sławy artystycznej – ani dzięki niepublikowanym wierszom, ani dzięki dramatom, ani dzięki tłumaczeniom z literatury francuskiej. Jednak jego gust artystyczny i życzliwa krytyka niewątpliwie wpłynęły na rozkwit talentu dramatopisarza Aleksandra Fredry. Postać Paraskowii Fredro, jego żony, wpłynęła na religijny światopogląd jej siostrzenicy, pisarki i malarki, Zofii Szeptyckiej.

Słowa kluczowe: *Jan Maksymilian Fredro, Oświecenie, tragedia, gatunek, epoka kulturowa.*

Nota o autorze: *Ihor Nabytowycz, doktor nauk filologicznych, profesor, profesor Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franki w Drohobyczu.*

E-mail: *nabihor@gmail.com*

Творчість Алєксандра Фредра – драматурга, «батька польської комедії» уже багатоаспектно досліджено у світовому літературознавстві. Однак постать і драматургічна творчість його старшого брата Яна Максиміліяна залишається й сьогодні цілком не дослідженою. Про нього завжди згадується лише принагідно, а єдине видання його творів вийшло два століття тому – у 1837 році (Fredro, 1837). У цій збірці «Трагедій» – три драматичні твори: «Дідона», «Гаральд» та «Ванда».

Найповніше його життєпис і творчість представлено у творчій сильветці серед письменників Просвітництва (Pisarze polskiego oświecenia, 1996, s. 845-859). Його творчість не досліджувалася не тільки з причин її мистецької вартості, але, як видається, й через політичну перспективу його життєвого чину. Тому варто розглянути його життєопис в контексті творчого чину його брата Алєксандра.

Ян Максиміліян (Jan Maksymilian Fredro) був найстаршим сином у родині Фредрів. Він народився в 1783 або в 1784 році в Ненадові (як подає в генеалогічній таблиці Барбара Лясоцька (Lasocka, 2001)) у родинному маєтку його діда по матері (між Перемишлем та Ряшевом) Яна Непомуцена Дембіньського (додаймо принагідно – прапрадіда митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шеп-

тицького). Тут же народилися й інші діти Яцека та Маріянни Фредрів – Людвіка (1784), Констанція (1785) та Северин (1787).

Маріянна, мати і Максиміліяна, й Алєксандра Фредрів, була від народження кульгавою й не надто вродливою. Однак її домашня освіта була значно ретельніша, ніж у її чоловіка. Вона добре знала французьку й вимагала, щоб діти писали до неї цією мовою. Маріянна мала вишуканий естетичний смак, кохалася у садівництві. Тонкий смак до вишуканих речей вона отримала з дому Дембіньських. Усі ці риси успадкують її діти, її онука – письменниця і малярка Софія Шептицька, а далі й правнук – митрополит Андрей Шептицький.

Господарність Яцека Фредра, прагнення забезпечити дім матеріально, у поєднанні з елеґанцією, естетичними смаками його дружини Маріянни, її залюбленістю до паркової культури і через роки будуть натхненням і для власника батьківських посілостей у Беньковій Вишні Алєксандра та Софії Фредрів.

До дворика в Ненадовій зрідка заїжджали цікаві гості. Тут проїздом із Пулав на лікувальні води до Любіня [Великого] навідувався князь Адам Казімєж Чарторийський із дружиною Ізабельою. Можливо, що разом із батьками сюди заїжджав і їхній син – Адам Єжи, майбутній міністр закордонних справ Російської імперії, власник знаменитого Готелю Лямбер у Парижі, який був особливим центром польської еміґрації, політичного й культурного життя після розгрому Листопадового повстання 1830 – 1831 років.

Однак із далеких і давно минулих часів тягнулася ледь помітна ниточка, яка в'язала рід князя Адама Казімєжа Чарторийського із тещею Яцека Фредра Кристиною. Мама князя походила із маґнатського роду Сєнявських. Бабуся Кристини Дембіньської поетеса Ельжбєта Дружбацька довгий час жила при родині великого гетьмана коронного Сєнявського; можливо, в їхньому палаці вона познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком. Можливо, що в бібліотеці Фредрів був великий том її поезій, видрукуваний у Варшаві 1752 року, названий «Збірка рим духовних, панеґіричних, моральних і світових» (Druzbacka, 1762).

За якийсь час Яцек Фредро стане управителем маєтків князя Чарторийського на Ярославщині, центром яких був Сухорів. Власне там

вже народиться Алєксандер Фредро (Фредро, 2013, с. 139-140, 183). Остаточно Фредри придбають маєток у Беньковій Вишні біля Комарно на Самбірщині. Пізніше він стане власністю Алєксандра Фредра.

Князь Адам Казімєж Чарторийський спочатку у Варшаві, а потім у Пулавах біля Любліна створив був діяльний культурний осередок, до якого з'їжджалися письменники, історики. Князь запрошував до Пулав синів орендаторів своїх маєтків. Вони мали змогу у цьому світському й культурному середовищі набути лоску й великосвітських манер, здобути гарну освіту.

Яцек та Маріянна дуже швидко зрозуміли, що з найстаршого із їхніх дітей – Максиміліяна – не буде доброго господаря на посілостях. Його манило світське життя, мистецтво, творчість. У 1800 році Максиміліян виїде до Пулав до Чарторийських на шість років. Тут відбулася зустріч, яка мала б зіграти у майбутньому фатальну ролю для Максиміліяна. Сюди в 1805 році приїде цар Алєксандр; сидітиме тут три тижні, зупиняючись по дорозі до Берліна. Брат Максиміліяна Северин пробуде у Пулавах лише кілька місяців – перед тим, як записатися до війська Наполєона Бонапарта разом із Максиміліяном (Lasocka, 2001, s. 64-65).

У Пулавах, у літературно-мистецькому середовищі польської елітарної молоді, шліфуватиметься висока освіченість Максиміліяна, начитаність, досконале знання історії, французької мови та літератури. Із часом він стане чи не найважливішим порадником для молодшого брата Алєксандра щодо його драматичної творчости.

Старший від Алєксандра на п'ять із половиною років Северин був цілковитим антиподом Максиміліяна. Сильний і спритний, він не поспішав до наук, вигадував «найдикіші сваволі» в дитячих забавах.

Можливо, що цих двоє сташих братів Алєксандра, приятелі його дитячих забав, стали прототипами двох протилежних характерів у найзнаменитішому дитячому Фредровому віршику – «Павел і Ґавел»:

Paweł i Gaweł w jednym stali domu,
Paweł na górze, a Gaweł na dole;
Paweł, spokojny, nie wadził nikomu,
Gaweł najdziksze wymyślał swawole.

Ciągle polował po swoim pokoju:
To pies, to zając – między stoły, stołki
Gonił, uciekał, wywracał koziołki,
Strzelał i trąbił, і krzyczał do znoju…

Пуантою вірша є помста, яку Павел вигадує своєму сусідові: він залив свої покої водою, утворивши озеро й усівся там ловити рибу. Ґавел прибіг скаржитися сусідові, що йому тече на голову. «Wolnoć, Tomku, w swoim domku», – відповідає Павел на ці ремствування Ґавла приказкою, якою той сам виправдовував своє збиткування на сусідом: «Свобода, Томку, у своїй хаті». Цей вірш, насправді, є водночас і глузливою карикатурою на спосіб життя й поведінку шляхетського стану, на шляхетську сваволю, яка була невід'ємною частиною повсякденного життя шляхти у Речі Посполитій упродовж сотень років.

Батьківський дім Фредрів був двориком шляхетським. Щодня до столу тут сідало двадцять-тридцять осіб. «Тамтешній будинок моїх батьків, – згадував Алєксандер Фредро, – був правдивим польським шляхетським домом, заможним без надміру, тихим і гостинним. Стіл там довгий бував. На чолі сидів мій батько; як то кажуть – на першому місці […]. Праворуч від батька наймолодші діти поряд із матір'ю. За матір'ю Людвіся, Костуся і панна покоївка; навпроти Максиміліян […]; хоча двір був шляхетський, однак ніколи сірий кінець столу не обійшовся без дворових людей» (Фредро, 2013, с. 184).

Звичайні дні й роки життя в Беньковій Вишні були заповнені звичними господарськими й буденними справами. Однак, «двічі на рік, 2 липня і 17 серпня, у дні батьківських іменин [тобто Маріянни, а потім Яцека – І. Н.] з'їзд бував великий. Обід у саду під липами… баль усю ніч… ілюмінація… були чималим щастям для дітей. Раз, що кілька днів минали без уроків, а по-друге, всі чоловіки таборували в ростівні при бровар[н]і. І сукенки нові, і музика з Рудок, і пиріг із номерами, все то було метою очікування й великої радости» (Фредро, 2013, с. 183-184).

Максиміліян, прибувши на літо з Пулав, де він побачив домашні театральні вистави, вирішив влаштувати, з нагоди батьківських іменин, якусь театральну прем'єру й у Беньковій Вишні. Публікою мали бути

гості й родина: «Запав вечір. Гості з-під лип повернулися у призначеній годині до вітальні» й зайняли місця перед театральною завісою з простирала. «А тим часом за кулісами кипіло життя, панував безлад, про який уявлення мають тільки ті, які зазнали його на власному досвіді…». Служниці з дворику заховалися, з дозволу цього головного режисера, за заслонною, яка закривала вікно на сцену. Вони крізь дірки в заслоні могли спостерігати все, що діялося на кону. Коли Максиміліян із великим хвилюванням вийшов на сцену і розпочав відкриття вистави, якийсь дивний струмок почав текти з-під заслони на сцену. Вибух сміху Максиміліяна, вивів із рівноваги акторів і викликав здивування публіки. Завісу закрили й на цьому невдала вистава закінчилася (Фредро, 2013, с. 45-47).

Під час наполєонівських воєн після Тильзітського договору почало творитися Варшавське князівство – сателітарна держава під протекторатом Франції й імператора Наполєона. Два старших брати – Максиміліян та Северин вирушили до Варшави, щоб приєднатися до Наполєона – вступити до новоствореної армії Варшавського князівства.

Після трагічної смерти Маріянни під час пожежі в Беньковій Вишні головними турботами Яцека Фредра було господарство й діти. «…Пам'ятаю, – снував спогади про ті місяці після смерти матері Алєксандер Фредро, – була пізня осінь 1806 [року]. У блакитному кабінетику в каміні бурмотів вогонь. […] Аж тут раптом відчиняються двері і входить Юзеф Шумляньський [знайомий Фредрів. – І. Н.] із моїми братами Максиміліяном і Северином, які прибули з Пулав. Максиміліян подав батькові листа. Старші довго балакали упівголоса. Діти пішли спати. Наступного дня […] у полудень наших гостей уже не було […]. Допіру через кілька місяців мені довірили у великій таємниці, що брати перебувають у Варшаві… у польській армії… офіцерами…» (Фредро, 2013, с. 128).

Бенькову Вишню Яцек Фредро згодом здав в оренду братові своєї дружини Войцєхові Дембіньському і це дало йому змогу виїхати з сільського маєтку й розпочати життя в столиці Галичини. У 1806 році родина Фредрів перебралася до Львова.

Коли французька армія прийшла в Галичину, польська шляхетська молодь, яка щойно бавилася на балях у Львові, Дрогобичі, Тер-

нополі, Станиславові, Коломиї, Кракові й Тарнові, рушила до війська. Алєксандер Фредро у 1809-му теж пішов на війну. На якийсь час став ад'ютантом полковника Адама Потоцького. Виконуючи військове завдання, юний Фредро вирушив у ставку князя Понятовського – до села Тшесьнь над Віслою. Тоді він уперше потрапив у місця бойових сутичок – під Сандомиром. У Тшесьні Алєксандер зустрів старшого брата Максиміліяна, який до того був ад'ютантом у князя Понятовського: «… Увійшов, – згадував Алєксандер, – високий красивий чоловік [Максиміліян. – *І. Н.*], командир ескадрону 2-го уланського полку. Мундир темно-синій, комір малиновий, вилоги жовті. На голові каракулевий ковпак, розширений догори, ззаду як халява паленого чобота викроєний із малиновим язиком попереду звішеним і золотим шовковим шнурком притиснутим […]. Всі очі скерувалися від нього до мене…». Брати «стояли один перед одним, не впізнаючи себе. Я упродовж трьох років підріс – натомість Максиміліяна, елеґантного пулав'янина, завжди напудреного, вифранченого, парфумованого, я не міг упізнати у цьому засмаглому обличчі, до половини закритому рудими вусами й бакенбардами… у цій жовнірській поставі, вкритій палом і пилом бойовим». Максиміліян одразу ж повів брата представити головнокомандувачеві – князеві Юзефові Понятовському (Фредро, 2013, с. 137, 135).

Оскільки у нових, щойно сформованих загонах польського війська, завжди бракувало офіцерів, то тих, що мали хоч якусь освіту, одразу долучали до офіцерського штату. Тому Алєксандра одразу було номіновано підпоручником і його скерували до Любліна. Тоді ж у Любліні, в 1811 році було засновано масонську льожу. Йдучи за модними повівами французького Просвітництва, ще зовсім юний Алєксандер Фредро став її членом. До масонської льожі Алєксандер вступив, оглядаючись і на старшого брата. Максиміліян був масоном від 1808 року у льожі Об'єднаних братів та Лицарів зірки, поступово крокуючи на найвищі щаблі організації «вільних каменярів», осягнувши сьомого ступеня. Якийсь час Максиміліян був Майстром посвячень, керуючи посвяченнями нових «братів» (Kuchowicz, 1989, s. 19).

Можна домислюватися, що зокрема й приналежність до масонських льож вплинула на швидку і блискучу кар'єру Максиміліяна

Фредра при дворі царя-батьковбивці Алєксандра I, а потім і при Ніколаєві I Палкіну у Варшаві. Тодішня вища російська аристократія була пронизана масонськими впливами. Одним із очільників масонського руху в імперії був українець за походженням, син останнього гетьмана України-Гетьманщини, фельмаршала Кирила Розумовського Олексій, міністр освіти Російської імперії.

Навесні 1811 року полк, у якому служив Фредро, перебрався до Замостя, а потім – до Пьоткова. У квітні 1812-го Алєксандра номінували капітаном. Очевидно, що він отримав підвищення не за воєнні заслуги. Цю номінацію від імени герцоґа Варшавського підписав князь Понятовський. Щоб затримати освічену молодь у війську, її заохочували наступними сходинками на офіцерських щаблях (Lasocka, 2001, s. 94). Максиміліян Фредро служив у тому ж полку від 1810 року майором.

Ян Максиміліяна, потрапивши у серпні 1813 року до російської неволі, пізніше залишився на службі Російській імперії.

Звичайно ж, Яцек Фредро, як і його сини, виховувалися на ідеях польського націоналізму. «Політика польського націоналізму від самого початку була зумовлена безкомпромісним характером усталеного ладу. Володарі держав, що поділили Польщу, ніколи не ставились прихильно до відтворення суверенної й цілком незалежної Польщі. Їхня початкова готовність дати певну автономію своїм польським провінціям поступово зменшувалася, а на Росії й у Пруссії зникла цілковито. В результаті політично свідомі поляки постали перед дуже вузьким діяпазоном вибору. Якщо вони лояльно погоджувалися з політикою свого уряду, то поставали перед спокусою відмовитися від своєї польської національности на користь офіційного націоналізму того чи того імперського режиму. Коли ж поляки робили собі кар'єру на царській, прусській або цісарсько-королівській службі, з'являлися шанси, що вони засвоять культуру і світогляд панівної еліти, а вважатимуть себе вже не за поляків, а за росіян, австрійців і німців» (Дейвіс, 2008, с. 474).

Звичайно ж, ідеї визволення Польщі були органічно вплетені в світогляд родини Фредрів. Однак Максиміліян таки вирішив робити кар'єру на царській службі. Він швидко спинався по службовій драбині й незабаром, за протекцією князя Чарторийського, став ґенералом

і фліґель-ад'ютантом російського царя Алєксандра I. Й у ті часи, й аж до останніх днів Максиміліян мав найголовнішу проблему – гроші та борги. Він писав до брата Алєксандра розпачливі листи, перебуваючи восени 1816-го у Санкт-Петербурзі: «…Я мав тисячі й тисячі неприємностей, й усі завжди з однієї походять причини – себто браку грошей. Ти знаєш, із яким малим флотом я виплив у подорож; що скажеш, коли й сих половину настирливим [позичальникам] мусив віддати; майже голий сюди прибув без ґроша […]. Я в таких був оборотах у Варшаві, що цілком отупів; нічого не пишу, нічого не роблю, тільки й думаю звідки й яким способом отримати гроші» (Fredro, 1976, s. 279).

Алєксандер обговорював свої перші проби пера з братом Максиміліяном. Той писав щодо «Пана Ґельдгаба» у лютому 1822-го – у відповідь на ті закиди, які молодий драматург назбирав у критиків: «…Щодо виразів трохи простацьких, то може ти трохи й є винен, бо вони там таки є. Ти хотів би отримати оплески як від знавців "Tartuffa" ["Тартюфа" Мольєра; себто любителів високого класицистичного мистецтва – *І. Н.*] так і челяді "Syreny Dniestrowej" ["Сирени Дністрової", оперетки Яна Каміньського, переробки з німецької оперетки "Das Donauweibchen" Фердинанда Кавера. – *І. Н.*], що ніколи поєднаним не можуть бути. Одному лиш Шекспірові можна бути пласкому й насмішливому. […] Немає нічого важчого, ніж комічний стиль; і се є у нас, бо якщо ти хочеш бути природним – будеш хибним або пласким, а якщо хочеш бути чистим – мусиш творити стиль розмови, якої у жодних не знайдеш сальонах, бо ж усі вважають за краще папляти ляпсусно французькою, ніж висловлюватися чистою польщизною. Але на се ліків немає й, на жаль, не буде. Однак знеохочувати нас се не повинно; розламуймо лід, сіймо, може щасливі потомки після нас жнивувати будуть» (Fredro, 1976, s. 329).

Отож Максиміліян Фредро роками залишався для молодшого брата вдумливим читачем і доброзичливим критиком його комедій, намагався слідкувати за найновішими напрямами розвою сучасної европейської літератури, насамперед – французької.

Максиміліян писав братові у січні 1825-го з Фльоренції: «…Я дивуюся, що ти досі не показав на сцені тієї справжньої манії, себто на-

шої хвороби – розлучень. Мені видається, що можна було б зробити "Школу розлучень", яка могла б при глибоких сенсах і при моральній меті могла б подавати тисячі смішних ситуацій, зокрема впроваджуючи постаті героїв, які були б дітьми уже розлучених родичів тією самою вдавалися б дорогою. Багато дуже спантеличень, суперечностей, і смішних сцен у сьому знайти можна було б…» (Fredro, 1976, s. 373). Назва, запропонована Максиміліяном, мала б бути прозорою алюзією до двох комедій Мольєра – «Школа для чоловіків» і «Школа для дружин». Однак Алєксандер ніколи не скористався з поради старшого брата. Тема розлучення була для нього в ті літа дуже особистою, болючою, кровоточила й завдавала постійного болю: він одинадцять літ поспіль, до 1828 року, чекав на розлучення Софії Скарбек (його майбутньої дружини) зі своїм першим чоловіком – Станіславом Скарбеком.

Це кохання драматурга, обплутане сталевим павутинням шлюбу Софії з ґрафом Скарбеком, дозрівало й гартувалося на повільному вогні пристрастей, світських умовностей і людських пересудів (Набитович, 2026, с. 76-81). Її освідчення прийшло через багато місяців після першої зустрічі. У листі до брата Максиміліяна у кінці 1819 року Алєксандер писав про своє кохання до Софії: «Що можна порівняти до тієї чудової мрії, що мене кохатимуть завжди, що я завжди кохатиму! Що виявити, що може наслідувати несміливість нового серця. Єднання душі з душею прихованими вузлами, не передбачаючи його на початках. Мене кохають, кохають! Велике слово! Я його повторюю собі сам, повторюють це мені [її] дорогі уста і я ледве осмілююся вірити своєму щастю. Мене наповнює розкіш – і я живу лише сучасністю. Минуле й майбутнє не є для мене нічим…» (Fredro, 1976, s. 59). У цьому листі до старшого брата драматург постає не як скептик, що оглядає й оголює людські слабкості й пристрасті у своїх комедіях, а як романтик, захоплений життям, поклонник вічного кохання, його безсмертя.

Генрик Фредро, молодший брат Максиміліяна та Алєксандра свої літературні спроби реалізовуватиме, як і старші брати, у драматургії, але займатиметься й перекладами. На початку 1835 у Львові йтиме у його перекладі п'єса Шарлотти Бірч-Файфер «Мати й донька». Він переклав і три французькі комедії. У другій половині 1860-х Генрик і

сам почав писати. Зберігся рукопис його комедії «Дім для заїздів під папугою, або неспокійна ночівля». Для кожного з них творчість була лише приємністю, бо доходи від поставлених п'єс були мізерними.

Максиміліян у 1818-му одружився з росіянкою – ґрафинею Парасковією Ґоловіною. Пізніше мовилося, що це цар Алєксандр I Батьковбивця «оженив його із панною Ґоловін, власницею великого розуму і маєтку, але такою негарною, що чоловіка собі знайти не могла» (Jabłonowski , 1920, s. 64). У цьому одруженні бачився фінансовий корінь, на якому виріс цей шлюб. Максимілян писав із Санкт-Петербурґа до Алєксандра: «Не бійся щодо помилки в розрахунку; позиція противника добре попередньо розвідана, ніж той малий божок випустив стрілу з лучка» (Fredro, 1976, s. 310). Дуже швидко з'ясувалося що її батько збанкротував і молодята майже нічого не отримають. Максиміліян, як і його дружина, мав талант розпускати гроші дуже швидко і, не зважаючи на високу ґенеральську посаду, отриману на початку 1817 року й платню у 27 тисяч фльоринів, він ніяк не міг виборсатися із боргів.

Батьки Максиміліянової дружини займали високе становище при дворі царя Алєксандра I Батьковбивці, а його дружина, цариця Єлізавєта (Люїза Баденська), була хрещеною мамою Парасковії. «Коли після Французької революції розлилася по Європі ріка шляхти-еміґрантів, вони [Ґоловіни. – *І. Н.*] офірували королівську гостинність у себе княгині де Таренте і великому дворові, який утворився навколо неї. Молоді доньки [Ґоловіни] раптово опинилися в оточенні пишного католицького світу й прихилилися до нього вродженою шляхетністю своїх почуттів». Без відома батьків усі три доньки дуже швидко змінили конфесію, ставши католичками (Szeptycka z Fredrów, 1967, s. 185-186).

Максиміліян запрошував на весілля до Санкт-Петербурґа братів, однак остаточно на його шлюб поїхав лише безвідмовний Ґенрик.

Дружина Максиміліяна й справді красунею не була. Однак, розумна, освічена й талановита, писала літературні тексти (звичайно ж, французькою мовою), займалася перекладами, мала вишуканий мистецький світогляд. Парасковія Фредро ще відіграє свою ролю в становленні і мистецького, й релігійного світогляду Софії Шептицької

(небоги її чоловіка), й, опосередковано, вплине на ідеї митрополита Андрея Шептицького про потребу навернення російського Сходу до єдности з Римом.

Молодята спочатку оселилися у Варшаві, але постійно навідувалися до Санкт-Петербурґа.

На той час Максиміліян уже написав кілька класицистичних п'єс, а у 1815-1819 роках був очільним членом варшавського Товариства Іксів. Це Товариство постало на пропозицію давнього ментора Максиміліяна – із часів його перебування в Пулавах – князя Адама Єжи Чарторийського, високого сановника Російської імперії до початку 1830-их років. Товариство ставило собі за мету піднести на найвищий рівень театральне життя Польського королівства, друкуючи, зокрема, рецензії на театральні вистави. Ці рецензії обговорювалися на засіданнях Товариства. Його учасники були прихильниками класицистичного мистецтва.

Максиміліян був беззастережним послідовником класицистичного світовідображення, хоча й він помічав паростки Романтизму, зосібна ті, які проростали у класицистичній поетиці Алєксандрових п'єс.

Публікація першої збірки поезій Адама Міцкевіча стала провісником народження в польській літературі Романтизму. У листі до Алєксандра з Варшави у кінці 1826-го Максиміліян означає ці пошуки і проблиски романтичного стилю і світогляду («Між тутешніми літератами означилися дві партії, які стають між собою на прю: старші, з опущеними вухами, які сліпо притримуються старої уторованої дороги, чужі німецькій і англійській літературі, бурчать на все нове, захоплені Верґілієм, Горацієм і Расіном, і не хочуть навіть братися до герців. Молодші ж, підбадьорені обережністю, лінивством, а може й боягузтвом перших, у такий смішний вдалися Романтизм, що цілком подібні до тих, що марять у гарячці» (Fredro, 1976, s. 406), а на початку березня 1827-го, на завершення обговорення нових комедій молодошого брата, робить скептичну щодо творчости Міцкевіча, дописку: «Долучаю тобі тут один сонет Міцкевіча, папи романтиків. Щойно він видав збірку своїх сонетів у Москві. Майже всі [сонети] подібні до сього, а однак є такі, які таким захоплюються!!!» (Fredro, 1976, s. 423).

Максиміліян уже бачить смерть епохи Класицизму, але ще не добачає, що Романтизм – це саме та епоха, яка йде йому на заміну.

Року ж 1841-го Генрик Фредро писатиме Алєксандрові з Парижа про польських поетів-романтиків: «Міцкевіч має тут лекції двічі на тиждень, у вівторок і п'ятницю, але дуже важко йому висловлюватися французькою. Я відвідав [його лекцію] тільки раз, але під час посту хотів би ще кілька разів піти. Я не знайомився із ним, бо кажуть мені, що він є дуже дикий і непривітний, отож менше з сим; із дружиною його я познайомився і [навіть] танцював із нею. Набагато приємнішими і милішими у спілкуванні є Богдан Залєський і [Стефан] Вітвіцький, як і [Юліюш] Словацький» (Fredro, 1976, s. 573).

Максиміліян, на відміну від Алєксандра, писатиме трагедії. Багато років він працював над «Дідоною», «Вандою». Мотив «Дідони» він запозичив із «Енеїди» Верґілія, яку намагався навіть перекладати польською мовою. Останні слова, вже смертельно пораненої мечем Дідони, звернені, як останній поклик кохання, до Енея.

Його «Гаральда», без оголошення автора на афішах, виставляли восени 1827-го й "Gazeta Korespondenta Warszawskiego" («Газета варшавського кореспондента») у номері 228 від 3 жовтня доводила до відома, що «публіка зустріла виставу оплесками й однозгідним запитанням про прізвище автора (яке не було виявлене) висловила, яку приємність принесла постановка цього твору». Через рік цю п'єсу виставив і Ян Каміньський у Львові. Драму присвячено дружині Парасковії.

Події «Гаральда» розгортаються у Швеції на початку XIV століття. У творі поєднано шведські та польські мотиви (серед її героїв – Гедвіґа «з роду П'ястів» та Добєслав, каштелян замку Гаральда, ґрафа Едсборґа). Конфлікт твору побудований на родинних прокляттях, таємних присягах, кривавих пристрастях кровної помсти, коханні й ненависті.

Ґраф Едборґа Гарольд одружений з Гедвіґою, донькою князя Ґнєвкова. Її прокляв батько, бо вона згодилася, під впливом миттєвої пристрасти, вийти заміж за Гаральда й покинути рідний край. Чоловік пішов на війну й вона, отримавши вістку про його смерть, закохавшись, вийшла заміж за чоловікового бранця, ґрафа Інґона, який сидів

у замковій в'язниці. Через роки повертається живий Гаральд і вбиває у бою Інґона. Гедвіґа вчиняє самогубство.

Драма «Ванда» присвячена леґендарній королеві лехітів, доньці Крака. Вона змушена зробити вибір між присягами богам і коханням до вождя маркоманів Рідиґера, який, прийшовши під Краків, пропонує їй шлюб і мир. Вона залишається вірною присязі й перемагає ворога. Подякою богам за перемогу має стати її життя. Тому королева Ванда топиться у Вісли.

Для Максиміліяна творчість була принагідною втечею у світ мрій і марень. Про це він відкривався братові у ті часи: «Найщасливіші миті, коли заглиблений у моїй трагедії можу забути, в якому я живу світі, але й ці політичні за́пали рідко коли можуть мене захопити, а лиш тільки захоплять, сумна реальність болісно мене будить» (Fredro, 1976, s. 428).

У листі, в якому Максиміліян повідомляв Алєксандра про те, що їх обох у Варшаві у кінці 1828 року прийнято було до Товариства Приятелів Наук (Lista imienna członków…, 1829, s. 6), жартівливо передає їх представлення (як драматургів трагічного та комедійного жанрів) членам Товариства драматургом Юліяном Урсином Нємцевічем: «Мене, як письменника у плачливому жанрі, а тебе – у жанрі сміху» (Fredro, 1976, s. 344). Відомо, що 9 грудня 1829 року на засіданні Товариства Приятелів Наук Максиміліян прочитав свою оду «Władza poezji» («Влада поезії»).

Невідомо з чим була пов'язана відставка Максиміліяна зі служби при царському дворі у 1822 році. У вересні того року він, разом із дружиною і сином, перебралися до Львова, а далі виїхали до Фльоренції.

У кінці грудня 1823-го, перед самим Різдвом, Максиміліян настійливо кликав й запрошував Алєксандра до Фльоренції, відчуваючи, в якому пригніченому стані той, закоханий у заміжню жінку, Софію Скарбек, волочиться по житті. Свідченням Алєксандрової депресії було те, що від січня 1823 аж по весну 1825-го він не написав жодної п'єси.

Можливо, що справа з розлученням Софії зі Станіславом Скарбеком увійшла у черговий сліпий кут цього нескінченного шлюборозвідного лабіринту. Можливо, що у взаєминах Алєксандра з майбутньою дружиною це була чергова фрустраційна криза.

Максиміліян вирішив запропонувати при таких обставинах Алєксандрові одружитися. І навіть знайшов для нього партію – панну Єлізавєту Бутурліну. Старший брат переконував молодшого, що «такої [шлюбної] партії в Галичині ти не знайдеш», а панні Єлізавєті «нічого не бракує: гарна, молода, добра, чудово вихована, повна талантів» (Fredro, 1976, s. 345). Через місяць цей портрет був дещо підкориґований: вона «не є красунею», але «не може не подобатися своєю солодкою й ангельською добротою», ще й до всього при ній буде добрий посаг (Fredro, 1976, s. 351).

У Фльоренції відбулося знайомство Алєксандра з можливою нареченою – панною Бутурлін. Із усіх цих матримоніяльних ритуальних танців нічого не вийшло. Маґнетизму серця не виникнуло. Своє серце він залишив у Галичині.

Максиміліян пізніше багато разів обговорював цю ситуацію зі своєю дружиною, добачаючи, що було щось у характері панни Бутурлін таке, що відкинуло від неї Алєксандра на таку відстань, з якої одруження стає неможливим. А, може навпаки, лише на відстані сотень миль від галицької красуні Софії, він зрозумів, що таки не зможе жити без неї. Алєксандер повернувся з Тоскани, заїхавши до Риму, в Галичину.

Максиміліян з дружиною і сином Максиміліяном Феліціяном (Феліксом) покинули Фльоренцію й улітку 1825 року прибули до Львова. Тут він із дружиною і сином (який народився у 1820 році) деякий час жив на утриманні родини, а потім переїхав до Варшави.

Старший син Максиміліяна Феліціян від своїх предків Фредрів одідичив самобутній талант рисувальника і маляра. Але йому передався й батьків авантюризм, й мамине легковажне ставлення до грошей. У Львові народився їхній молодший син Юзеф Добєслав – майбутній кюре і проповідник. Восени 1826 року Максиміліян з родиною виїхав до Варшави – у пошуках служби при царському дворі у Королівстві Польському Конґресовому.

У 1830-му Максиміліян Фредро востаннє у житті завітав до Львова. Йшлося насамперед про підписання усіх документів, пов'язаних із родинними маєтками. Після смерти Яцека Фредра у 1828 році, обов'язки батька цілої родини Фредрів, їхні маєткові й родинні про-

блеми поступово лягали на плечі Алєксандра. Його розважливість, життєвий досвід поступово висунули його на місце Яцека. Йшлося не тільки про братів і сестер Алєксандра, а й про їхніх дітей, а часто – навіть онуків.

Поляки знову розпочали боротьбу за відновлення Речі Посполитої. Листопадової ночі з 29 на 30 листопада 1830 року в Варшаві почалося повстання. Алєксандер Фредро, пройшовши наполєонівські війни – від походу на Москву до Битви народів під Ляйпціґом, був професійним вояком. Але саме тепер він не міг кинути все і знову братися до зброї. На його плечах вже було величезне родинне господарство, двоє синів, дружина, яка потребувала підтримки. Але двоє наймолодших братів-Фредрів – Генрик та Едвард – вирушили до ще однієї спроби відновити Польську державу. Генрик служив у полку уланів, а потім став ад'ютантом ґенерала Яна Уміньського. Як і Максиміліян та Алєксандер за відвагу в боях із росіянами Генрик отримав хрест Virtuti Militari. Едвард теж був уланом, отримав важке поранення. Його привезли до Варшави. Тут ним опікувалася й виходжувала його дружина Максиміліяна Парасковія.

На Росії після смерти царя Алєксандра I Батьковбивці, після ворохобні декабристів, на троні засів Ніколай I Палкін. Максиміліян намагався отримати якусь посаду при новому царському дворі у столиці імперії, однак аж у травні 1830-го, у річницю помазання на Царство Польське Ніколая Палкіна, він посів титул маршалка двору царя Польщі та куратора царського Варшавського університету. Коли ж через пів року розпочалася Листопадова ребелія, Максиміліян втратив шанс на кар'єру російського царського чиновника. Він ледь-ледь вирятувався із рук польських повстанців (Jabłonowski, 1920, s. 64). Для польського суспільства ця служба Максиміліяна при царському дворі завжди залишалася ганебною плямою колаборантства. Його звинувачували у прислужництві російському цареві, й у тому, що він не приєднався до Листопадового повстання.

На початку 1832-го Максиміліян виїхав до Санкт-Петербурґа і звідти писав у березні 1833-го листа із виправдовуванням перед братом Алєксандром: «…Осудження ганебного чину від тих, які у

власному серці повинні мати тверде переконання, що за якусь днину чесна людина не може стати лайдаком – є достатніми, щоб затерти ціле [попереднє] життя. […] Я б хотів ще хоч раз, щоб у розмові повніше скинути з себе сей тягар, який мене так жорстоко пригнічує…» (Fredro, 1976, s. 468).

Далі він знову повертався то до Варшави, то на Росію, намагався отримати пенсію за ті посади, які він займав до Листопадового повстання, але в кінці 1832 року був таки номінований гофмаршалом царського двору в Королівстві Польському.

У 1835 році Максиміліян Фредро, не назбиравши маєтків на високих службах для царського двору, однак тягнучи за собою віз боргів через свою «безгосподарність», як про це казав його брат Алєксандер, покинув імперію Романових і виїхав назавжди до Европи. Фредри якийсь час знову мешкали у Варшаві, потім у Дрездені й Ваймарі. На п'ять літ між братами зв'язок перервався. Молодший Алєксандер, гнівався на старшого за його бездумне пускання хліба по воді, тринькання грошей.

Про ті часи Максиміліяна свідчить щоденник російського поета Василія Жуковського. Жуковський познайомився із Яном Максиміліяном Фредром 1829 року у Варшаві. Варто згадати, що лотерея, у якій розігрувався портрет Василія Жуковського, намальований Шевченковим приятелем, зросійщеним французьким малярем Карлом Брюлловим, дозволила викупити з російської кріпацької неволі Тараса Шевченка. Шевченко отримав відпускну 25 квітня (7 травня) року 1838-го.

Разом із майбутнім російським царем, князем Алєксандром, сином царя Ніколая I Палкіна, Жуковський, одразу ж після викупу Шевченка, виїхав у мандрівку по Европі.

Записи Жуковського тих часів свідчать про те, що Максиміліян Фредро у ті часи обертався у найвищих державних і культурних сферах як Російської імперії, так і Европи. Перебуваючи у Ваймарі 26 серпня 1838 року Жуковський записував: «Поїздка у Бельведер для представлення монархові і великій княгині і ґросс-герцоґові. [...]. Фредро з дружиною і сином. Фредро у мене. Польська версифікація. Обід у Бельведері…». Наступного дня знову зустріч із Фредром, а 28 серп-

ня: «Перший візит у будинку Ґете. [...]. Обідав у Фредра з княгинею Волхонською…» (Жуковский, 2014, с. 115). І варто навести ще один запис Василія Жуковського з 26-27 березня 1840-го – знову у Веймарі, де подано характеристику синів Максимліяна: «…Візит у Фредра: старший син маляр, менший – поет і талановитий комік, але ним занадто захоплюються дами…». Запис наступного дня: «У Фредра: ескізи молодого Фредра. Буде малярем, якщо буде вчитися…» (Жуковский, 2014, с. 197). Ці характеристики синів Максиміліяна доповнює у листі до Алєксандра Генрик Фредро, який того ж року провів серпень у Веймарі у брата: «Макс [Феліціян. – І. Н.] цілком присвячується малярству, а Додзьо [Добєслав. – І. Н.] колись стане письменником, але жанр, у якому він пише, як мені видається, не запевнить йому засобів до життя. Стиль має оригінальний […]; тепер багато молодих людей у Франції добре пишуть…» (Fredro, 1976, s. 554). Молодший із братів Добєслав був цілковитою протилежністю старшому. Мати Парасковія виховала його ревним християнином; він у майбутньому стане католицьким кюре. Саме таким постане він і у спогадах його двоюрідної сестри – Софії Шептицької.

Генрик писав тоді Алєксандрові про усю бідоту, кредитні борги й трагічність становища сім'ї їхнього старшого брата. Цей лист свідчить про можливий інсульт, який перейшов Максиміліян: «…Лише тепер я зрозумів, якою сумною насправді страшною є їхня ситуація […]. Вона [Парасковія] постарілася, посивіла, постійно страждає, але з надзвичайною силою розуму все це приховує – цілий огром проблем […].

Його труднощі при мовленні і при читанні, як і неможливість писання і його гризе, і є прикрим для нас. Особливо змінився його голос, подібний до голосу німої людини» (Fredro, 1976, s. 550). Отож, уболівав Генрик, «якщо б ти зараз бачив Максиміліяна, ти б забув усе й розплакався б із жалю. Тому прошу тебе, дорогий Алєксандре, небагато, але напиши до них, бо хоч він мені сам того не казав, але в глибині серця йому є дуже прикро, й тепер йому все слід було би вибачити». Максиміліян сам «не може нічого читати, усе йому в голові перекручується і з укладанням літер до ладу дійти не може». Коли ж Алєксандер написав до Максиміліяна, Ген-

рик знову повідомляв, що для найстаршого брата цей лист «був великою радістю» (Fredro, 1976, s. 551).

На початку 1840-х Фредри переїхали з Ваймара у Париж. Максиміліян і далі, повідомляв Генрик, «маючи труднощі з читанням і писанням, тільки но повертає здатність трохи зрозуміліше висловлюватися…» (Fredro, 1976, s. 575).

У ті важкі часи молодші брати вирішили спільно допомагати Максиміліянові. Відтоді вони реґулярно надсилали йому гроші. Алєксандер при цьому передавав найбільші суми, хоча старший брат про це не знав, оскільки всі гроші надходили разом. На відміну від Максиміліяна Алєксандер «скнарою ніколи не був, але ощадливим – завжди…» (Jabłonowski, 1920, s. 63).

Максиміліян Фредро помер у лютому 1845 року, а через два з половиною місяці – брат Северин. Відійшли офіцери наполєонівської армії. На похороні Северина у Ніздрицях біля Перемишля біля його домовини стояв портрет імператора Наполєона. Максиміліяна поховали на цвинтарі Пер Ляшез у Парижі.

Коли наступного року відійшла їхня молодша сестра Цецилія, дружина Лєона Яблоновського (брата Софії Фредро), Софія Шептицька згадувала, що після цих смертей її батько, Алєксандер Фредро, «стояв біля вікна і плакав».

Син Алєксандра Фредра Ян долучився у 1848 році добровольцем до угорського заколоту проти Австрії, а після розгрому цієї ребелії не міг повернутися до Габсбурської монархії аж до амністії в 1856 році. Тому Фредри виїхали на еміґрацію до Парижа, щоб мати змогу жити в Парижі з сином. Старший син Максиміліяна й Парасковії Феліціян Максиміліян за рік до приїзду Фредрів у Париж виїхав до Варшави і Петербурґа. «Улюбленець насамперед паризьких сальонів, він дуже швидко став улюбленцем варшавського і петербурзького двору. Йому пророкували високу кар'єру» (Szeptycka z Fredrów, 1967, s. 183), але він розтринькав і закопав свій талан.

У четверги й неділі в Парижі до Фредрів у гості приходила Парасковія Фредро із сином Добєславом, що його усі називали «l'abbé Dodzio» – «абатом Додзьом», а пізніше – просто «l'abbé» («абатом»).

Алєксандер дуже любив цього небожа. Через два-три роки після смерти батька Добєслав вступив до семінарії святого Сульпіція.

І тітка Парасковія, і двоюрідний брат Добєслав, як зізнавалася Софія Шептицька, притягали її «не тільки свободою у взаєминах і своєю веселістю, але й рухом духового життя, відгомони якого вони приносили зі собою». Вдова старшого Фредра займалася харитативною працею, допомогою бідним. Водночас вона щокілька днів мала змогу спікуватися із тодішнім Президентом Французької республіки, небожем Наполєона Бонапарта Шарлєм Люї Наполєоном, зустрічаючись із ним у своєї близької приятельки, великої княгині баденської Стефанії. Після перевороту 1851-го, коли Фредри вирішили виїхати до Брюсселя, Шарль Люї у 1852 році проголосив себе імператором Другої Французької імперії Наполєоном III. Тож Фредри від Парасковії знали всі новини, й усе, що відбувалося на найвищому Олімпі Франції.

Розповіді тітки Парасковії «про молодих людей, які мали прізвища найперших родів Франції», але займалися харитативними справами, згадувала Софія, «будили в мені те, що доти в мені спало: якісь устремління до сього широкого життя, до сих справ Божих у руках і серцях людських, одне слово – до великих чинів у житті…» (Szeptycka z Fredrów, 1967, s. 183). Тож і під впливом тітки формувалася глибока релігійність, яку Софія потім передасть своїм дітям.

«Абат Додзьо» Фредро, нотувала у спогадах Софія Шептицька, «був подібний до матері, як дві краплі води, мав її типову бридоту, згладжену дуже великим юначим запалом і густим темним волоссям, яке спадало нижче вух – як тоді було заведено у французьких священиків. Він мав її швидкий розум і гострий жарт, який постійно був у боротьбі з милістю до ближнього. Чудовий голос, паризька вимова, польська чемність, ентузіястичне Фредрівське серце – се все разом творило з нього чудового проповідника». Софія слухала одну із його проповідей у 1855 році і, через майже пів віку, писала: «Пам'ятаю, що я все нижче й нижче опускала голову – тоді, коли він говорив, бо я мала враження, що всі побачать потік світла, яке із його словами вливалися в мою душу.

Його дуже любили діти, яких він навчав катехизму; він завжди мав для них історійки для розповідей або цікаві цитати…» (Szeptycka z Fredrów, 1967, s. 183).

Після повернення родини драматурга Фредра з Парижа листування з дружиною покійного Максиміліяна стало лише принагідним.

Через дружні зв'язки своєї матері Феліціян Макиміліян Фредро, потрапивши у Петербурґ, у 1840 – 1850 роках проводив час при дворі доньки царя Ніколая Палкіна Марії, був статс-секретарем. Після 1863 року Феліціян мешкав у Ваймарі та Парижі. У французькій столиці часто бував у сальоні знаменитої співачки Поліни Ґарсія Віярдо. Він якось відшукав свого двоюрідного брата Яна Фредра в Європі й, як видається, вимагав від нього грошей. Цей блудний син Максиміліяна навіть планував був приїхати до Львова, що украй денервувало Алєксандра Фредра й він «дуже переживав щодо перспективи» таких родинних відвідин.

У кінці 1860-х і молодший син Масиміліяна, кюре Додзьо, і його дружина дійшли до повної нужди. У липні 1868-го Софія Фредро сповіщала сина Яна, який бавив час у Парижі: «…Ми дуже засмучені Максом [Феліціяном Фредром. – І. Н.]. Батько щось медитує, щоб надіслати хоч трохи [грошей] на допомогу Додзьові […]. Маємо до цього велике упередження, бо що ми дамо, мати [дружина Максиміліяна Парасковія. – *І. Н.*] розпустить» (Fredro i Fredrusie, 1974, s. 232). Зрештою, Фредри передали Додзьові тоді 600 франків.

Парасковія померла в 1869-му, а кюре Добєслав – наступного року. Феліціян Макиміліян Фредро помер у 1874 році.

Трагізм постаті Яна Максиміліяна Фредра був насамперед у тому, що він, офіцер імператорської армії Наполєона Бонапарта, після Віденського конґресу подався на службу Російській імперії. Не здобув він і мистецької слави – ні своїми неопублікованими віршами, ні кількома драмами, ні перекладами з французької літератури. Однак його мистецький смак, доброзичлива критика безсумнівно вплинула на розквіт таланту Алєксандра Фредра. Постать Парасковії Фредро, його дружини, позначилася на релігійному світовідчуванні доньки Алєксандра Фредра Софії Шептицької, а відтак і її синів – митрополита Андрея Шептицького та отця Климентія Шептицького, Праведника народів світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Druzbacka, E. (MDCCLII). *Zbiur rytmow duchownych, panegirycznych, moralnych y swiatowych*. W Warszawi.

2. Fredro, A. (1976). Pisma wszystkie. Tom 14: Korespondencja. Warszawa: PIW.

3. Fredro i Fredrusie (1974) / Oprac. B. Zakrzewski, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

4. Fredro, J. M. (1837). *Tragedye* / Wydanie J. N. Bobrowicza z rękopismu autora. W Lipsku.

5. Jabłonowski Ludwik (1920). *Złote czasy i wywczasy: pamiętnik szlachcica z pierwszej połowy XIX stulecia*. Warszawa.

6. Kostkiewicz, T., Goliński, Z. (Red.). (1996). *Jan Maksymilian Fredro*. Pisarze polskiego oświecenia. T. 3. Warszawa: PWN. S. 845–859.

7. Kuchowicz, Z. (1989). *Aleksander Fredro we fraku i w szlafroku*. Łódź: Krajowa Agencja Wydawnicza.

8. Lasocka, B. (2001). *Aleksander Fredro. Drogi Życia*. Warszawa: Errata, 2001.

9. Lista imienna członków Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk w Warszawie w styczniu 1829 roku. (1829). [Warszawa].

10. Szembekowa z Fredrów, M. (1927). *Niegdyś. Wspomnienia moje o Aleksandrze Fredrze*. Lwów.

11. Szeptycka z Fredrów, Z. (1967). *Wspomnienia z lat ubiegłych*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

12. Дейвіс, Н. (2008). *Боже ігрище. Історія Польщі* / Переклав із англ. П. Терещук. Київ: Основи.

13. Жуковский, В. (2014). *Полное собрание сочинений и писем*. Том 14: *Дневники. Письма-Дневники. Записные книжки. 1834–1847*. москва.

14. Набитович, І. (2026). *Софія й Александер*. "Локальна історія". № 6: *Весілля*. С. 76–81.

15. Фредро, А. (2013). *Сім мішків гречаної вовни. Спогади про Наполеонівську епоху* / Пер. із пол. А. Павлишина. Львів: Журнал "Ї".

REFERENCES

1. Druzbacka, E. (MDCCLII). *Zbiur rytmow duchownych, panegirycznych, moralnych y swiatowych*. W Warszawi.

2. Fredro, A. (1976). Pisma wszystkie. Tom 14: Korespondencja. Warszawa: PIW.

3. Fredro i Fredrusie (1974) / Oprac. B. Zakrzewski, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

4. Fredro, J. M. (1837). *Tragedye* / Wydanie J. N. Bobrowicza z rękopismu autora. W Lipsku.

5. Jabłonowski Ludwik (1920). *Złote czasy i wywczasy: pamiętnik szlachcica z pierwszej połowy XIX stulecia*. Warszawa.

6. Kostkiewicz, T., Goliński, Z. (Red.). (1996). *Jan Maksymilian Fredro*. Pisarze polskiego oświecenia. T. 3. Warszawa: PWN. S. 845–859.

7. Kuchowicz, Z. (1989). *Aleksander Fredro we fraku i w szlafroku.* Łódź: Krajowa Agencja Wydawnicza.

8. Lasocka, B. (2001). *Aleksander Fredro. Drogi Życia*. Warszawa: Errata, 2001.

9. Lista imienna członków Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk w Warszawie w styczniu 1829 roku. (1829). [Warszawa]

10. Szembekowa z Fredrów, M. (1927). *Niegdyś. Wspomnienia moje o Aleksandrze Fredrze*. Lwów.

11. Szeptycka z Fredrów, Z. (1967). *Wspomnienia z lat ubiegłych*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

12. Davies, N. R. (2008). *God's Playground. A History of Poland*. Kyiv: Osnovy [Davies, N. R. (2008). *Bozhe ihryshche. Istoria Polshchi*. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian]

13. Zhukovskii, V. (2014). *A Full Collection of Essays and Letters*. Vol. 14: *Diaries. Letters-Diaries. Notebooks. 1834–1847* [Zhukovskii, V. (2014). Polnoje sobranije sochinienii i pisem. T. 14. moskva. [In moskovian]

14. Nabytovych, I. (2026). *Sofia and Alexander*. "Local History". N° 6 (p. 76-81) Wedding [Nabytovych I. (2026). Sofia i Aleksander. "Lokalna istoria". N° 6 (p. 76-81). *Vesilla.* [In Ukrainian]

15. Fredro A. (2013). *Seven Bags of Buckwheat Wool. Memories of the Napoleonic Era* / Trans. from Polish by A. Pavlyshyn, Lviv: Journal "Ї" [Fredro, A. (2013). *Sim mishkiv hrechanoi vovny*. Lviv: "Ї". [In Ukrainian]

Отримано: 22.08.2026
Прорецензовано: 07.09.2026
Схвалено до друку: 29.09.2026